

در جستجوی ذوق‌القرنین

ناشر نگاه معاصر

سروشناسه	روحی، احسان، ۱۳۶۲
عنوان و نام پدیدآور	ذوالقرنین: گیلگمش، کوروش، اسکندر در کتبه‌های سومری و بابلی، تاریخ یونانی و میراث ادیان / احسان روحی.
مشخصات نشر	تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	۳۲۰ ص: ۱۴۵×۲۱۵ س.م.
شابک	978-964-9940-5-91
ووضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
پادداشت	کتابنامه.
عنوان دیگر	گیلگمش، کوروش، اسکندر در کتبه‌های سومری و بابلی، تاریخ یونانی و میراث ادیان.
موضوع	کوروش هخامنشی، شاه ایران، ۵۲۹ ق.م.
موضوع	گیلگمش.
موضوع	Gilgamaesh:
موضوع	اسکندر مقدونی، ۳۵۶-۳۲۳ ق.م.
موضوع	Alexander, the Great:
موضوع	ذوالقرنین (شخصیت قرآنی).
موضوع	Dhu al-Qarnayn in the Qur'an*:
رده‌بندی کنگره	BP ۸۸/۵۵ ر ۹۲ ذ ۱۳۹۶
رده‌بندی دیوبی	۲۹۷/۱۵۶
شماره کتابشناسی ملی	۵۰۲۹۶۸۶

در جستجوی ذو القرنین

لکلام
نشر نگاه معاصر

گیلگمش، کوروش و اسکندر،
در کتیبه‌های سومری و بابلی،
تواریخ یونانی و میراث ادیان

احسان روحی

در جستجوی ذوالقرین

گیلگمش، کوروش و اسکندر، در کتیبه‌های
سومری و بابلی، تواریخ یونانی و میراث ادیان

احسان روحی

ناشر

ناشر: نشر نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر)

مدیر هنری: باسم رسام

حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هما (امید سید‌کاظمی)

لیتوگرافی: نوید

چاپ و صحافی: فرنو

نوبت چاپ: یکم، ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۱۰۰

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۱-۵-۹۶۴-۹۹۴۰-۹۷۸

نشانی: تهران - مینی سیتی - شهرک محلاتی - فاز ۲ مخابرات - بلوک ۳۸ - واحد ۲ شرقی
تلفن: ۰۲۶۴۸۴۱۹ / پست الکترونیک: negahe.moaser94@gmail.com

فهرست

۱۱	مقدمه
بخش اول	
بررسی نظریه «کوروشِ ذوالقرنین» [۱۷]	
۱۸	۱. شرح اجمالی آیات ذوالقرنین
۱۹	شأن و مقام ذوالقرنین
۲۱	سیر ذوالقرنین در ارض
۲۱	سفر به مغرب الشمس
۲۲	سفر به مطلع الشمس
۲۳	سفر به ناحیه بین السدین
۲۵	۲. تاریخ حیات کوروش
۲۷	از کودکی تا غلبه بر پادشاه ماد
۲۸	حمله به ارمنستان
۲۹	تسخیر لیدیه
۳۰	تسخیر ممالک شرقی
۳۱	تسخیر بابل
۳۲	لشکرکشی به شمال شرق ایران و مرگ کوروش
۳۲	۳. معرفی اجمالی نظریه ابوالکلام آزاد
۳۳	پایه‌های نظریه ابوالکلام
۳۴	۴. سد ذوالقرنین در نظریه ابوالکلام

بررسی صحت انتساب سد داریال به کوروش کبیر.....	۳۵
نکاتی در رابطه با آثار کزنهون.....	۳۷
لشکرکشی کوروش به ارمنستان.....	۴۰
علت نپرداختن کزنهون به ماجراهی سد داریال.....	۴۴
مقایسه سد ذوالقرنین و سد داریال.....	۴۷
بررسی راههای احتمالی هجوم سکاها به مناطق جنوی.....	۴۹
نمونههایی از حملات سکاها در اعصار پس از کوروش.....	۵۱
نتیجه‌گیری.....	۵۲
۵. مقایسه اعتقادات و سیره ذوالقرنین و کوروش.....	۵۶
آراء ابوالکلام در رابطه با معتقدات کوروش.....	۵۸
تسامح کوروش در مقابل عقاید خرافی.....	۶۰
عقاید کوروش در کتبیه‌های بابل.....	۶۱
کوروش در فرنیقیه.....	۶۴
تکریم پادشاهان مغلوب از سوی کوروش.....	۶۴
دیدگاه ابوالکلام و طرفداران نظریه او درباره تسامح مذهبی کوروش.....	۶۶
روش انبیاء و حکام الهی در برخورد با شرک و بت‌پرستی.....	۷۰
سیاست‌های مذهبی کوروش کبیر.....	۷۳
اعتقادات مذهبی پادشاهان هخامنشی.....	۷۷
اعتقادات شخصی کوروش.....	۸۰
رویه صحیح در مواجهه با معارضات تاریخی.....	۸۳
قضاؤت تاریخ درباره کوروش کبیر.....	۸۴
۶. نقی بر استناد ابوالکلام به احادیث عامه.....	۸۶
۷. بررسی تطابق سفرهای سه‌گانه ذوالقرنین و کوروش.....	۹۰
جمع بندی.....	۹۲

بخش دوم ذوالقرنین در روایات امامیه [۹۹]

۱. رجعت ذوالقرنین.....
 ۲. نبوت ذوالقرنین.....
- ۱۰۰.....
- ۱۰۴.....

۱۰۹	۳. ذوالقرنین اولین پادشاه پس از نوح
۱۱۰	۴. هم زمانی ذوالقرنین و حضرت ابراهیم
۱۱۳	۵. نظریه «اسکندر ذوالقرنین» در روایات امامیه
۱۱۸	۶. عجایب حالات ذوالقرنین
۱۲۰	عدم اشاره تواریخ به عجایب حالات ذوالقرنین
۱۲۱	رفع استبعاد از عجایب حالات ذوالقرنین
۱۲۷	۷. روایات ظلمت و چشمۀ حیات
۱۲۸	سنديت روایات چشمۀ حیات
۱۳۹	تفسیر روایات ظلمت و چشمۀ حیات
۱۴۷	ارتباط داستان ذوالقرنین با مبحث عالم
۱۴۹	موقع وادی ظلمت و چشمۀ حیات
۱۵۴	۸. سفر ذوالقرنین به مشرق و مغرب
۱۵۵	جابلقا و جابرسا، شهرهایی در غرب و شرق عالم
۱۵۸	سفر ذوالقرنین به عالم جابلقا و جابرسا
۱۶۰	غایب موجود در روایات جابلقا و جابرسا
۱۶۳	توضیحی در رابطه با عصمت اهالی جابلقا و جابرسا
۱۶۵	۹. سد ذوالقرنین از دیدگاه روایات
۱۷۹	تطابق نظریه برخاسته از روایات با آیات قرآن
۱۸۲	یک شبیه و پاسخ آن

بخش سوم ذوالقرنین در اساطیر بین النهرين [۱۹۳]

۱۹۴	۱. ممالک سومرو اکد
۱۹۵	فهرست پادشاهان سومر
۱۹۷	۲. گیلگمش در مکتوبات بین النهرين باستان
۱۹۷	افسانه گیلگمش
۱۹۸	نسخه های مختلف افسانه گیلگمش
۲۰۰	خلاصه ای از نسخه معیار افسانه گیلگمش
۲۰۳	اشارة ای به محتوای متون سومری افسانه گیلگمش
۲۰۴	سایر مکتوبات مرتبط با گیلگمش

۲۰۴.....	گیلگمش در فهرست خدایان
۲۰۵.....	گیلگمش در فهرست پادشاهان
۲۰۶.....	گیلگمش در کتبه های سایر پادشاهان
۲۰۶.....	گیلگمش در نوشته های پیشگویان
۲۰۶.....	نامه گیلگمش
۲۰۶.....	۳. وجود اشتراک میان ذوالقرنین و گیلگمش
۲۰۷.....	ماهیت متون اساطیری
۲۱۳.....	۴. تلاش برای یافتن حیات جاوید
۲۱۹.....	۵. سفر به اقصی نقاط مشرق و مغرب
۲۲۰.....	۶. عبور از وادی ظلمت
۲۲۶.....	۷. جست وجوگری و سفرهای مخاطره آمیز
۲۲۸.....	هم‌اندیشی و شوربای اطرافیان
۲۳۲.....	سفر به قلمروهای ناشناخته
۲۳۳.....	خرد و فرزانگی، رهابرد سفرهای ذوالقرنین و گیلگمش
۲۳۶.....	۸. حکومت جهانی ذوالقرنین و گیلگمش
۲۳۸.....	۹. هم زمانی با حضرت ابراهیم
۲۴۰.....	۱۰. رجعت ذوالقرنین و گیلگمش
۲۴۰.....	رجعت گیلگمش در افسانه گیلگمش
۲۴۲.....	وجه تسمیه گیلگمش و ارتباط آن با رجعت او
۲۴۴.....	حضور گیلگمش در ادوار مختلف تاریخ
۲۴۵.....	ارتباط ناگسستنی میان گیلگمش و مرگ
۲۴۵.....	خاستگاه نامعلوم گیلگمش در فهرست پادشاهان سومر
۲۴۶.....	۱۱. توفان نوح در افسانه گیلگمش
۲۴۷.....	شواهد مربوط به توفان بزرگ در حفريات باستان‌شناسان
۲۴۷.....	نسخه اکدی داستان توفان بزرگ
۲۴۸.....	مشابهت های میان داستان توفان در منابع اسلامی و متون کهن بین النهرين

بخش چهارم

ذوالقرنین در متون مقدس اهل کتاب [۲۵۷]

۱. افسانه اسکندر.....

۲۶۴	۲. سد اسکندر در برابر اقوام مهاجم
۲۶۵	۳. سیر در وادی ظلمت و جستجوی جاودانگی
۲۶۷	۴. خرد و فرزانگی ره آورده سفرهای اسکندر
۲۶۸	۵. اسکندر و لقب «ذوالقرنین»
۲۶۹	۶. تحریف‌های اهل کتاب در خصوص ذوالقرنین
۲۷۸	۷. ذوالقرنین در احادیث عامه
۲۸۰	۸. اسکندر ذوالقرنین در روایات عامه
۲۸۱	وجه تسمیه ذوالقرنین در احادیث عامه
۲۸۳	۹. ذوالقرنین در آراء خاورشناسان
۲۹۳	۹. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۹۴	سخن پایانی
۳۰۳	■ منابع
۳۱۳	■ نمایه

مقدمه

یکی از جذاب‌ترین و در عین حال پیچیده‌ترین داستان‌هایی که در کتاب خدا بیان شده، به پادشاهی ملقب به ذوالقرنین اختصاص دارد. قرآن کریم، نسب این پادشاه را بیان نکرده و تنها به ذکر کلیاتی از وقایع حیات او بسنده نموده، همین امر سردرگمی مفسرین را دریافت نموده است. لیکن به نظر می‌رسد که هیچ‌یک از فرضیاتی که از سوی ارباب تفسیر و تاریخ ارائه شده، پاسخ‌گوی تمامی سؤالات مرتبط با این شخصیت قرآنی نبوده و سبب اقناع کارشناسان امر نشده است. اساساً به همین دلیل است که بحث و تضارب آرایی که از قرون ابتدایی اسلام در رابطه با ذوالقرنین آغاز شد، تا زمان ما نیز ادامه یافته است. در این میان گروهی از محققین، دایره مباحث خود را محدود به ظاهر آیات قرآن و مستندات تاریخی نموده و از ورود به مباحث روایی و بهره‌گیری از روایات عامه و خاصه برای گره‌گشایی از مسئله ذوالقرنین اجتناب نموده‌اند. از سوی دیگر، برخی از صاحب‌نظران نیز تها به بیان روایات واردۀ در رابطه با ذوالقرنین اکتفا نموده و در صدد یافتن مبانی تاریخی برای اونبوده‌اند. در واقع می‌توان گفت به رغم تمامی تحقیقاتی که در این حوزه به عمل آمده، تحقیق جامعی که مباحث تاریخی و نیز روایات واردۀ در باب ذوالقرنین را به طور توان مورد بررسی قرار داده و غواص و معارضات تاریخی و حدیثی موجود را توجیه و تفسیر نماید، انجام نشده است. لذا در نوشتار حاضر تلاش شده تا با اتکاء بر اسناد تاریخی و حدیثی معتبر و با رعایت اصول مقبول نزد مورخین و محدثین، جوانب مختلف مسئله ذوالقرنین مورد بررسی گرفته و تحلیلی راه‌گشا در این رابطه ارائه گردد. لیکن پیش از شرح وبسط این مباحث، ارائه توضیحاتی در خصوص رویکردهای تاریخی و روایی در مسئله ذوالقرنین ضروری می‌نماید.

به طور کلی تحقیق در رابطه با ذوالقرنین را می‌توان در دو حوزه مختلف با رویکردهای متفاوت تاریخی و یا حدیثی دنبال نمود. در رویکرد اول، شخصیت و سیره ذوالقرنین، به همان ترتیبی که در قرآن بیان شده، با یکی از پادشاهان تطبیق داده می‌شود و برای این کار به اسناد تاریخی و نکاتی که با استناد به ظاهر آیات قرآن قابل فهم است، استناد می‌گردد. به عنوان مثال، ابوالکلام آزاد که کوروش کبیر را ذوالقرنین می‌داند، جنگ‌های کوروش در لیدیه را که از ممالک غربی ادوار کهن بوده معادل با سفر ذوالقرنین به مغرب الشمس تلقی نموده و این مطلب را به عنوان یکی از وجوده اشتراک میان کوروش و ذوالقرنین برشمرده است. به این ترتیب در صورتی که بتوان کلیه مشخصاتی را که از ذوالقرنین در آیات قرآن بیان شده با یک شخصیت تاریخی تطبیق داد، می‌توان ادعا نمود که او ذوالقرنین مذکور در قرآن است. ضرورت رویکرد تاریخی از آن جا نشأت می‌گیرد که نتایج حاصل از آن برای تمامی فرق قابل استفاده بوده و زیان مشترک میان محققین به شمار می‌آید؛ زیرا در این نوع بحث، تنها به متواترات تاریخی و نکاتی که با بهره‌گیری از قواعد لغت عرب از ظاهر آیات قرآن استخراج می‌گردد، استناد خواهد شد که هردوی آن‌ها مورد پذیرش تمامی اندیشمندان اسلامی است. با این حال بحث تاریخی دارای نقایص بنیادین است که در بسیاری از موارد آن را ناکارآمد کرده است. نخست آن‌که آیات کتاب خدا توضیحات مجملی را از ذوالقرنین بیان داشته است، در حالی که اظهار نظر قطعی و یقینی در خصوص مبارزه تاریخی ذوالقرنین، نیازمند برخورداری از اطلاعات افزون‌تری است که این اطلاعات عموماً از طریق مراجعه به روایات حاصل می‌گردد. مضاف براین، در صورتی که تنها به استناد تاریخی، مشتمل بر کتب مورخین عهد قدیم و کشفیات باستان‌شناسان متکی باشیم، لزوماً نخواهیم توانست تمامی ویژگی‌هایی را که قرآن کریم در رابطه با ذوالقرنین بیان نموده با یک شخصیت تاریخی تطبیق دهیم که این امر دلایلی بسیار روشن دارد؛ اولاً کتب مورخین باستان، دوره‌ای محدود از تاریخ بشر را پوشش داده و ثانیاً بخش کوچکی از رویدادهای بازه تاریخی مذکور، آن هم با تفاوت‌ها و تعارضات فراوان، در کتب مورخین انکاس یافته و بیان گردیده است؛ به گونه‌ای که بسیاری از جزئیات ذکر شده در این کتب محل اعتماد نبوده و گاه تنها کلیات و خط سیر اصلی داستان‌های ایشان ارزش و اعتبار تاریخی دارد. از سوی دیگر، تمرکز صرف بر تواریخ مدون و نادیده انگاشتن ادوار قبل از آن که بخش وسیعی از تاریخ بشر را به خود اختصاص داده و مملو از وقایع ناشناخته است نیز موجب محدود گشتن دایره تحقیقات در رابطه با ذوالقرنین می‌شود؛ چرا که قرآن کریم بازه زمانی حیات این فرمانروای الهی را مشخص ننموده و این امکان وجود دارد که ذوالقرنین در دوران تاریخ غیر مدون زیسته باشد. ما

می‌دانیم که حیات بسیاری از انبیاء الهی هم‌چون ابراهیم، موسی، داود و سلیمان علیهم السلام که قرآن کریم قصص ایشان را انباء غیب و دور از دسترس انسان‌های عادی خوانده است، مربوط به ادواری بوده که تواریخ مدون هم‌چون نوشه‌های هرودوت^۱، کرنتون^۲ و کتریاس^۳ شرحی از آن به میان نیاورده‌اند. اکنون چه منعی وجود دارد که ذوالقرنین نیز هم‌چون پیامبرانی که به نام ایشان اشاره شد، در دوران تاریخ غیر مدون زیسته باشد؟ صرف وجود این احتمال که از آیات قرآن هم قابل نفی نیست، ثابت می‌کند که استناد به نوشه‌های مورخین باستان، راه حل قطعی برای حل مسئله ذوالقرنین به شمار نمی‌آید و می‌باشد به کشفیات باستان‌شناسی مربوط به دوران تاریخ غیر مدون هم رجوع نموده و در جست‌وجوی اثری از ذوالقرنین در آن دوران نیز باشیم.^۴ لیکن این امر نیز با مشکلات مضاعفی در قیاس با بررسی دوره تاریخ مدون همراه خواهد بود. زیرا کتبیه‌هایی که در حفریات باستان‌شناسی به دست می‌آیند در بسیاری از موارد اطلاعاتی اجمالی و غیر واضح را از دوران کهن در اختیار گذاشته و خود عامل ایجاد برخی ابهامات می‌شوند. از همه این‌ها گذشته، بسیاری از آثار اقوام پیشین زیر خاک‌ها بوده و تلاش برای دستیابی به آن هم چنان ادامه دارد. نتیجه آن که اتخاذ رویکرد تاریخی در مباحث مرتبط با ذوالقرنین به دلیل شرح مجملی که قرآن کریم ارزندگی و شخصیت ذوالقرنین ارائه نموده، و نیز به علت کاستی‌های مترتب بر آثار تاریخی مربوط دوران تاریخ مدون و یا غیر مدون، تضمینی برای برطرف نمودن پیچیدگی‌های داستان ذوالقرنین و تطبیق او با یک شخصیت تاریخی به شمار نمی‌آید.

نقایص وارد بر رویکرد تاریخی، اهمیت استناد به روایات و حقایقی را که از طریق وحی بیان شده مکثوف می‌سازد. روایات، نکات تازه‌ای را از حیات ذوالقرنین ارائه می‌دهند که در ظاهر آیات قرآن به آن‌ها پرداخته نشده است. حقیقتی که قرآن کریم نیز با اعلی صوته به آن شهادت داده، آن است که کتاب خدا تنها منبع اخذ احکام و معارف دینی نبوده و پیامبر علیهم السلام و اوصیائش، شارحان و مفسران حقیقی قرآن به شمار می‌آیند. لذا مطالب طرح شده در روایات، نه گزاره‌هایی فاقد اهمیت، که تنها راه برای علم به حقیقت احوال ذوالقرنین محسوب می‌گردد. هدف از بحث روایی در نوشتار حاضر معرفی دیدگاه ائمه علیهم السلام در رابطه با ذوالقرنین، برای کسانی است که حدیث را از منابع اخذ معارف دینی به شمار آورده و به حقانیت آن معتقدند. به بیان دیگر می‌خواهیم بگوییم که دیدگاه برخاسته از روایات، که از لسان افرادی بیان شده که مؤید به وحی بوده‌اند، بهترین راه برای رمزگشایی از داستان غامض ذوالقرنین است و سزاوار است که شیعیانی که خود را پیرو اهل بیت می‌دانند، با مذاقه در کلمات ایشان، نظریه صحیحی را در

ارتباط با ذوالقرنین و مصداق تاریخی او ارائه نمایند و این عقلانی‌ترین راهی است که یک محقق می‌تواند در پیش گرفته و خود را از اتکای صرف به استناد تاریخی برهاند.

براساس توضیحات فوق مبنی بر ضرورت بیان مباحث تاریخی و روایی و نیز با توجه به اهمیت روایات در تعیین مصداقی تاریخی برای ذوالقرنین، مطالب کتاب را در چهار بخش ارائه خواهیم کرد. بخش اول مشتمل بر مباحث تاریخی بوده و به نقد و تحلیل نظریه ابوالکلام آزاد به عنوان یکی از نظریاتی که از شهرت فراوانی در مخالف علمی و نیز نزد عامه مردم برخوردار است، اختصاص یافته است. ایشان برای حل غوامض داستان ذوالقرنین رویکرد نوینی را در قیاس با مفسرین و محققین متقدم اتخاذ نموده و با ارائه دلایل بدیع، کوروش کبیر را واحد تمامی خصایصی دانسته‌اند که قرآن کریم در رابطه با ذوالقرنین بیان داشته است. لازم به ذکر است که از دیرباز نظریات متعددی در خصوص تعیین مبارزه تاریخی ذوالقرنین مطرح بوده و ذوالقرنین‌های بسیاری نیز در آراء مفسرین اسلامی معرفی شده‌اند که این کتاب گنجایش طرح و نقد تمامی این آراء را ندارد. انتخاب نظریه ابوالکلام آزاد از میان نظریات موجود بدان جهت است که اولاً نظریه مذکور از مقبولیت بیشتری در جوامع علمی کشور برخوردار بوده و ثانیاً سایر نظریات به گزرات از سوی مفسرین مختلف و در کتب گوناگون مورد نقد قرار گرفته و وجود افتراق آن‌ها با آیات قرآن، تبیین شده است. مضاف براین، هدف از ارائه یک مطالعه تطبیقی^۵ میان تاریخ کوروش و آیات ذوالقرنین، تنها نفی و یا اثبات ادعای ذوالقرنین بود کوروش نیست. بلکه در این نوشتار سعی شده است تا ملاک‌های جامعی برای مطالعات تطبیقی از این دست ارائه شود و بدین سان نیازی نخواهد بود که تمامی گزینه‌هایی را که از سوی ارباب تفسیر به عنوان ذوالقرنین معرفی شده‌اند یک به یک مورد نقد قرار داد. چرا که پس از ارائه مباحث مرتبط با کوروش، خواننده قادر خواهد بود، خود صحت و یا بطلان سایر نظریات را نیز ارزیابی کند.

در بخش دوم کتاب به تعدادی از روایات واردہ در باب قصص ذی‌القرنین اشاره شده و گزاره‌هایی که ائمه علیهم السلام در ارتباط با این شخصیت قرآنی بیان نموده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدون تردید نکاتی که در روایات امامیه بیان شده است، شناخت اجمالی ما از ذوالقرنین را که با تکیه بر آیات قرآن حاصل شده است به درکی تفصیلی مبدل نموده و زمینه را برای تعیین مصداقی برای او مهیا می‌کند.

در بخش سوم، با استناد به مطالب مذکور در قرآن و روایات و با تکیه بر توصیفات جامعی که ائمه علیهم السلام در رابطه با ویژگی‌های شخصیتی ذوالقرنین، مقطع زمانی زندگی او و وقایع مهم دوران حیاتش بیان نموده‌اند، مبارزابی برای ذوالقرنین معرفی خواهد شد.

درنهایت دربخش چهارم کتاب، آثار و اخبار مذهبی اهل کتاب را مورد مطالعه قرارداده و دیدگاه ایشان در رابطه با ذوالقرنین را ارزیابی خواهیم کرد. روایات فریقین نشان از آن دارد که آیات ذوالقرنین در پاسخ به سؤالاتی که از سوی اهل کتاب عنوان شده بود، نازل گردید و این امر دلالت بر آشنایی پیشین یهود و نصاری با ذوالقرنین دارد. لذا است که بررسی متون مقدس اهل کتاب نیز نقش بسزایی را در تعیین مصداق تاریخی ذوالقرنین ایفا می‌کند.

تألیف این اثرها حمایت‌های بی‌دریغ و پیگیری‌های دلسوزانه دوستان ارجمند در مؤسسه مطالعاتی بین‌الادیان بشارات محقق شد. لذا بر خود فرض می‌دانم از ریاست محترم مؤسسه، جناب آقای هادی علی‌تقوی، که نگارنده را از نظرات محققانه خود بهره‌مند ساختند، و نیز برادر عزیزم جناب آقای حامد علی‌تقوی صمیمانه سپاسگزاری نمایم. هم‌چنانی می‌باشد کمال امتنان خود را به محضر تمامی اساتیدی که با ارائه نظرات خود را من سطور را یاری رساندند، عرضه بدارم. نخست، استاد بزرگوارم جناب آقای برکت، که در روند تحقیق از ارشادات و نقادی‌های گران‌بهای ایشان بهره‌های فراوان برد. بی‌شک بدون راهنمایی‌های ایشان، گذر از سردرگمی‌ها و ابهامات مراحل آغازین پژوهش، و رسیدن به نتایجی بدیع در موضوع ذوالقرنین میسر نبود. نیاز جناب آقای دکتر برنجیان به پاس دقت نظر ایشان در مطالعه این کتاب و یادآوری نکات سودمند، قدردانی می‌نمایم.

در این نوشتار تلاش شده است تا رویکردی نوین برای فهم زوایای تاریک و نقاط مغلق داستان ذوالقرنین اتخاذ گردد و بدین واسطه، از لغزش‌ها و نواقص مصنون نیست. از این روی، نگارنده سپاسگزار فرهیختگانی خواهد بود که خطاهای این اثر را به وی یادآور گردد.

احسان روحی
دی ۱۳۹۶

پی‌نوشت‌ها

1. Herodotus
 2. Xenophon
 3. Ctesias
۴. مطرح ترین نظریات ارائه شده درخصوص مصداق تاریخی ذوالقرنین خود گواهی براین حقیقت است که بسیاری از محققین نسبت به دوران تاریخ غیرمدون توجه چندانی نشان نداده‌اند؛ لذا اصلی‌ترین مصادیقی که برای ذوالقرنین عنوان شده است، همگی در دوران تاریخ مدون و در هزاره اول قبل از میلاد بوده که از آن میان می‌توان به کوروش کبیر، اسکندر مقدونی و شیخ هوانگ‌تی اشاره نمود.